

ЮРІЙ ГАВРИЛЮК

**ІСТОРІЯ ПУДЛЯЩА
(БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ ЗЕМЛІ)
В Х–ХІV СТОЛІТтях**

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повида,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова єй немила?
Чом ії втідатись маси?
Чом чужую полюблієм?..

Маркіян Шашкевич
/1811-1843/

ГАЙНУВКА 1990

історії

До писаної Київської Руси Пудляше /Берестейшина/ вийшла в куніцьо-
ві Х ст., в сто літ послі створення тої першої нашої держави. Цершу
згадку, якая в'яжеться з нашим регіоном, знаходимо в "Повісті време-
нних літ", під датою 983. Записано там: "Іде Володимир на ятвягув,
перемуог ятвягув і взяв землю їхню". Тая виграва Володимира, закуин-
чона перемогою над ятвягами і входом на їхню територію для єї огра-
бина і зруйнованя, безсперечно в'яжеться з забезпечуваньм пувноч-
но-захуднього одрізка граніці Київської держави, в тому Берестя і
Дорогичина, якіє то міста були важними пунктами на торговому шляхо-
ві до Пуольщі і Захудньої Європи. Треба ще тут зазначити, що неправ-
дивым є, створоне пульським істориком Яном Длugoшом /помыково зре-
што/, твердінє, що Дорогичин був столицею ятв'ягув. Як з археольо-
гічних даних, так і з руських літописів виникає, що сії землі засе-
льонні були оно слов'янським населінном, а післяденна границя Ятвяг-
кої землі могла сягати найдалі до берегув Нарви. Тоє помыкове
твєрдінє Длugoша є однак і тепер часто розповсюджуване, бо "пудва-
жує" руськи характер тогдышнього Дорогичина.

В початках ХІ століття претенсії до Берестейської землі починає
зголошувати сусідня Польща, якая за володіння Мешка I і Болеслава Хо-
роброго досягнула значної позиції в Середній Європі. В серпні-верес-
ні 1013 року Болеслав Хоробри вигравився, разом з допомогою степових
печенігув, на захуднє пограниче Руси. Цілею теї виграви було заняті
Бересте і Червенські Городи. Винищив вон велику територію руського
погранича, але з причини конфлікту поляків з печенігами не досягнуто
головного - Хоробрум вдалось оно заняти Бересте. Червенські Городи
вдалось йому заняти аж в 1018 рокові, в часі вуйни за владу в Київі.

Ярослав Мудри, послі своєго умоціння в Київі зусім не думав го-
дитися з фактом займання поляками захуднього погранича Руси. Тому
тоже вже в 1022 рокові повзяв виграву для одобрання Берестя. Виграва
тая не була однак успішна. Остаточно Ярослав одобрав Бересте і Чер-
венські Городи в 1031 рокові.

Послі смерті Ярослава /1054р./, Берестейшина, разом з Волинею, з
которою була зв'язана географічно, етнічно і політично, вийшла в
склад наділу одного з молодших синів Ярослава - Ігора /вмер в 1060/,
якій володів у Володимирові Волинським. В 1057 р. волинські наділі
забрав для себе великий князь київськи Ізяслав і долучив до столичної
дильниці. Ізяслав два рази /в роках 1068-9 і 1073-6/ тратив велико-
княжі престол і Волинь з Берестейшиною попалися у володінне Всеволо-
да Ярославича, а послі /в роках 1073-6/ в руки Олега Святославича,
сина тогдышнього київського князя. Послі смерті Ізяслава /1078р./
Волинь з Берестейшиною, Галичиною і Турово-Ліппінчиною видилися в од-
дільне князтво під володінью Ярополка Ізяславича. До галицьких во-
лості мілі однак претенсії сини Ростислава Володимировича /внука Я-
рослава Мудрого/, а до Волині син Ігора - Давид. В часі вуйни з Рос-
тиславичами за Галич, Ярополк був в 1086 р. забити. Ростиславичі
взяли для себе Галичину, а Волинь одержав Давид. Пувночна частина
Волині, тzn. Берестейшина і Погорине, київські князі Всеволод Яросла-
вич оділив і долучив з Туровшиною, якою володів брат Ярополка -
Святополк Ізяславич /од 1093 р. великий князь київськи/. Святополкове
володінє Берестейшиною потверджене було на з'їздові в місті Любечові
/1097 р./, на котором приня засаду, що кожний володіє в волості, ко-
тору переняв послі свого батька - "вотчині".

В тому самому 1097 рокові почалася тзв. волинська вуйна, триваюча
до 1100 р. Давид, боявшись, що Ростиславичі могут забрати йому Во-
линь, намовив до виступіння против їх Святополка, котри тоже мів в
своїх руках волинські волости - Берестейшину і Погорине. Святополк
ув'язнів гостинчого у його Василька Ростиславича і відав Давидові,

який Василька осліпив і ув'язнів. Василькових волостей Давид однак не заняв, а послі події так поши, що втартив вони навіт Волинь – на користь Святополка.

В 1101 р. дошло ще до вуйни за Берестейщину, поміж Святополком і його братанком Ярославом, для якого була то же вотчина – хотів взяти єї силами.

Через кілька десятирічок найближчих літ /до 1142р./ Берестейщина, разом з Туровом, була в безпосередньому володінні київських князів – Святополка /1093–1113/, Володимира Мономаха /1113–1125/ і його синус – Мстислава /1125–1132/, Ярополка /1132–1139/ і Вячеслава /1139–1146 і 1154, з чого в Київі в 1139 і 1154 р./.

В 1142 р. Всеолод Олегович заняв Турув, Бересте і Дорогичин, і оддав своїм союзникам – двоюрідним братам – Володимирові і Ізяславові. Володимир отримав Турув, а Берестейщина знову получилася з Волинею, в якої володів Ізяслав.

Послі смерті Ізяслава /1154р./ князтво було подільное поміж трох його синів. Ярослав отримав схудню частину з Луцьком, Мстислав захуодню частину з Володимиром, а Берестейщина попалася в руки Ярополка.

Смерть Мстислава /1171/ принесла далішій поділ його земель. Найстаріші з синів, Святослав, отримав Червенську землю, найбульш енергічний Роман почав володіти у Володимирові, а в Белзі Всеолод. В 1171 р. вмер теж Ярополк і Берестейщина досталася наймолодшому з Мстиславичів – Володимирові. Послі хуткої смерті Володимира /1173/, його місце заняв Василько Ярополчич, якому належалася вона по батькові. Василько центр своєї волості переніс з Берестя до Дорогичина. Не мівші вже зі сторони Київа допомоги притягнули, Василько старався уложити як найліпші односины з Мазовішом, якому теж загрожувало тое воївоничне племено. Завершюючи тій політики було вінчане Василька з дочкою князя Болеслава Кендзежавого.

В 1177 р. з невідомих причин напав на Берестейщину мінський князь Володимир. Удирив вони на Бересте. Василько однак, отримавши допомогу од Мазовіша, побив Володимира. Поляки однак осталися в Бересті. Василько повернувся до Дорогичина. Як бачимо, поділ Русі на удельні князтва і взаїмна боротьба поміж князями уможливили полякам інгеренцію в справи своїх схудних сусідів. Найбульш активну схудню політику ввів Казимир Справедливий.

Володимир мінський однак не зрезигновав зо своїх плянів і знову удрив на Бересте, яке заняв послі пувгодинної боротьби. Здобувши також Дорогичин. З допомогою Василькові приходили мазовецькі князі Лешек і всупольними силами вдалося їм одобріти Дорогичин. Ефектом тєї вуйни був поділ Берестейщини, бо Бересте осталося в руках Володимира.

Послі смерті Василька /1177/, почав володіти в Дорогичині князь, про якого не маємо жадних інформацій крім сув. Натоміст Бересте переняв послі Володимира червенський князь Святослав Мстиславич – недовго перед 1182 р. Святослава в його боротьбі за Бересте спомагав правдоподібно Казимир Справедливий, будучий його дядьком. Насеління Берестя хутко однак збунтовалося против того володара. Причиною бунту і вигнання Святослава були правдоподібно високі данини накиньони Казимиром за його допомогу Святославові в заволодінні Берестею. Примушено шукати допомоги, Святослав знов звернувся до Казимира, а берестяни попросили допомоги у Всеолода белзького і в Галичові.

Ведьона цуольським вуойськом осада Берестя тривала дванадцять днів і почало вони, не приготовлене до так довгої воєнної виграви, бунтоватися. Однак власне тогди надышли з допомогою Берестьеві русь-

ки вуйська, що примусило полякуов до битви. Сильни натиск руських лучників на ліве крило польських вуойськ спричинив велики страти. Полякам однак вдалося затримати той наступ. Водночас здобули вони перевагу на правому крилі і могли пересунути частину вуойська на загрозо-не ліве. Вуйська князя Всеволода мусили одступити. Недовго послі здобуте було Бересте, а провуодники бунту покараны смертью. Не залякало тое однак берестян, котрий просто отруїли Святослава, коли той обявив оно владу у містові.

Наступним володаром Бересте став Роман Мстиславич. Будучи вже князем володимирсько-берестейським, Роман енергічно приступив до розширування своїх володінь. Спеціальну увагу звернув на Галич. В 1187 р., послі смерті Ярослава Осмомисла і визнання місцевими боярами його сина Володимира, запрошено Романа до володіння в Галичові - 1188 р.

Це перед обняттю престолу в Галичові, Роман, будучи певним, що Галицьке княтво тривало знайдеться в його руках, одступив Володимир і Бересте Всеволодові бельзькому і присягнув, що не буде мів претензій до одданых земель. Його князюване в Галичові було однак барзо коротким, бо вибив його стамтууль угорськи король. Роман застався без земель, бо Всеволод, покликуючись на Романову присягу, не хотів звернути йому Володимира. Зробив тое оно по інтервенції Рорика, тестя Романа. В 1191 р. Роман, пришовши до себе послі невдач, зачав домагатися й Бересте, що вкунцьові осягнув. Судивши з заховання берестян послі смерті Романа, вмів вуон, в одразніві од свого попередника, здобути прихильность і пошану своїх громадян.

В тому самому 1191 рокові дорогичинськи князь, ближай нам не відомы наступник Василька, який узaleжньони був од Казимира, виступив против його, вступивши в союз з ятвягами. З огляду на свое пезпосереднє сусідство з Ятвязькою землею, мів Дорогичин величезне мілітарне значине тоже і для польських земель. Союз дорогичинського князя з ятвягами виставляв польські землі безпосередньо на атак того племена. Тому тоже вже в 1192 р. зорганізовано польську справу на Дорогичин, здобуваючи город і змушуючи його володара до визнання переваги Казимира. Потум Казимир заатакував і перемог ятвягів, накладаючи на їх данину.

Смерть Казимира перервала польську ітервенцію в справи невеликих, пограничных руських княтв, тым буаль, що Роман Мстиславич, ставши остаточно знов володаром Галича /1199/, створив сильну мілітарно і економічно державу - Галицько-Волинську Русь.

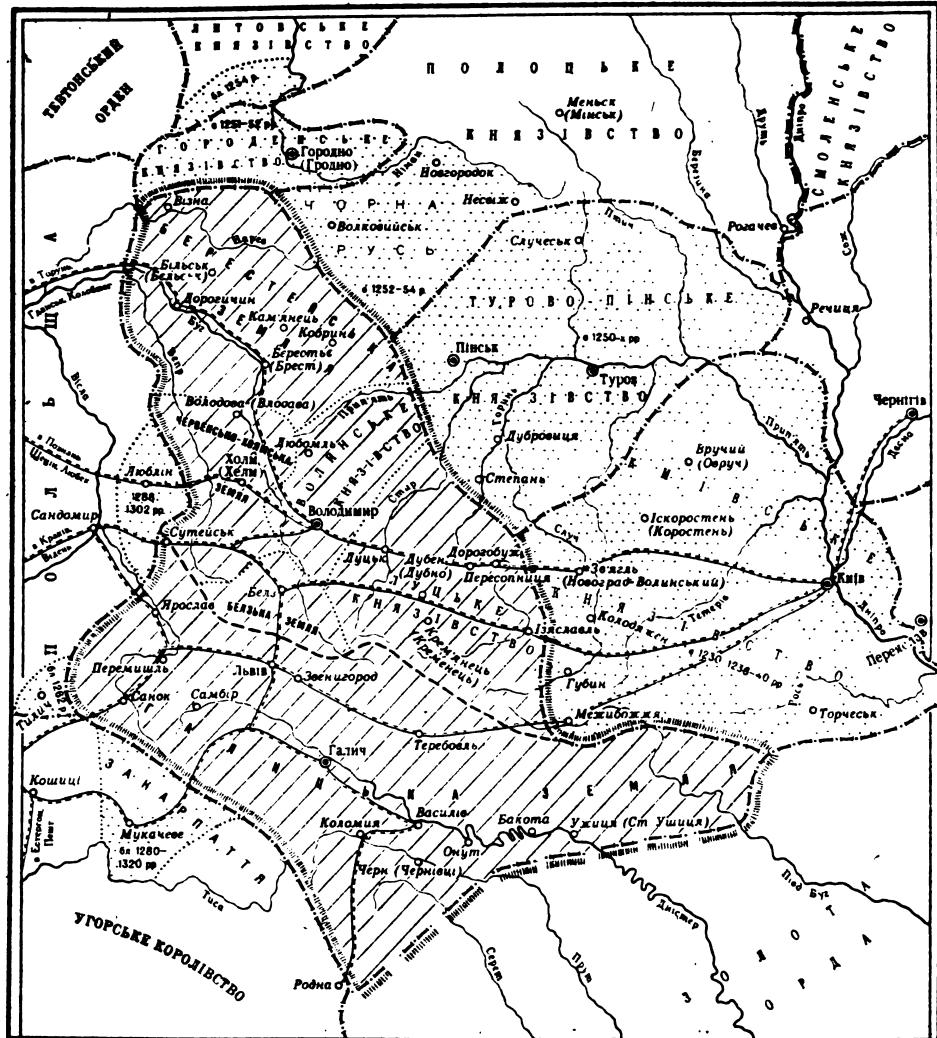
Володінне Романа не тривало однак довго. Вже в 1205 р. загинув вуон в битві під Завідостом. Осталось по вон двох синуов - Данило /ур. в 1201 р./ і двохлітні Василько, котрий вигнани разом з матерю боярами знайшлися в Пуольщі, на дворі князя Лешка Білого.

В 1209 р. цілу Берестейщину заняв Лешек. Інтелі Берестя скликали тогдя віче і вимогли на польському князюві оддане міста Романовичам - Данилові і Василькові - которих "зустрілі з великою радостю, як би бачили самого великого Романа" /Галицько-Волинський літопис/.

Досягнувши повнолітності, Данило почав одиране земель свого батька. При допомозі тестя, Мстислава Удалого, одобрав Володимир, а в 1238 р. остаточно засів на престолі в Галичові.

Володінє Данила і Василька є винятковим прикладом згоди і зрозуміння двох спувволодаров однеї держави. Ще перед остаточним завершньом боротьби за Галич /з угорським королем і спомагаючими його боярами/, обидва брати визначили граніці своїх володінь. Данило, заховуючи для себе Галич і Забуже /Холмщину і Перемышльшину/, одступив Василькові Волинь /в тому і Берестейшину/ - коло 1225 р.

В 1229 р. Данило і Василько, ішовши з допомогою мозовецькому князюві Конрадові, оставили в Берестьеві пинського князя Володимира з

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.

65 0 65 130 км

Територія Галицько-Волинського князівства в середині XIII ст.

Тимчасові володіння Галицько-Волинського князівства (з позначенням років)

Стояні міста і кордони князівств

Головні торгівельні шляхи

Межі земель і уделівих князівств

з заданьком оборони міста перед ятвягами. В тому самому часі з поляками - ворогами Конрада - воювали литуовці і думаші, що берестяни через той факт в мирові з їми, підуть до Берестя. Володимир сказав однак - "хоч ви в мирові то не зо мною" і вийшов з міста з берестяними і перебив їх всіх.

Союз Романовичув з Конрадом не був тривалий, бо вже в 1235 р. Конрад напав і здобув Дорогичин з Мельником. В 1237 р. переказав заняту територію хрестоносному орденові Доскинських братув. Єже однак в наступному рокові Данило вигнав їх з Дорогичина і прилучив його до своїх земель на лівому берегові Бугу /Забужа/. Тым способом Дорогичин і Мельник стали частиною Галицького князтва, яким безпосередньо управляв Данило, а Більськ і Бересте остали при Васильковій Волыні.

Наступним важливим епізодом в історії Берестейщини був монгольський наїзд на Галицько-Волинську державу. В Галицько-Волинському літописові знаходимо запис про велики знищена в околицях самого Берестя, то згадок про знищеннє міста /що подає ХVI-вічний польський історик Стрийковський, згадуючи про заволодінє їм через літовського князя Ердвила/ не маємо.

Одділіне Дорогичина од Берестя, зроблене Данилом, могло викликати невдоволіне місцевих боярув, що могло статися причиною бунту против князя в 1242 рокові. Тоді то Данило, який повертає до своєї держави послі татарського наїзду не був вгущони до Дорогичина. Оминув вуон його, коб повернутися послі з сильною дружиною. Послі завзятій боротьби Дорогичин був здобута, а збунтовані "держатель града" покаранні смертью. Данило одбудовав Дорогичин по тих досить великих знищинах і побудував теж церкву св. Богородиці. Власне в тую церкві в 1253р. одбулася його коронація на короля Русі. Сталось тое в часі вправи против ятвягув, тому не одбулися при туї нагоді буйолши урочистості.

В 1260 р. виrushив до Галицько-Волинської Русі татарськи воєвода Бурундай. Офіційно йшов вуон против Литви, мів однак тоже прикладти до послуху Данила. Данило, возвані до уди в татарській вправі, не подався особоисто до татарського табору, а вислав зо своїм вуойськом брата Василька, не загрожоного татарською помстою. Василько, разом з Бурундайом, воював на Литві, а Данило в тому часі здобув Волковицьк, послі повернув до Мельника. Татари, дознавшися де є Данило, поїхали до Дорогичина. Далі, на жаль, реляція Літопису обривається, тому й не знаємо, що одбилося послі. В кунівці татари повернули до Золотої Орди, а в наступному рокові був спокуй.

Сталою небезпекою для північної границі Галицько-Волинської Русі було, згадане вже нераз, племено ятвягув. Не був то противник, який муг загрожувати існуваньові держави, але часті наїзди на Берестейшину, через яку проходив один з важніших торгових шляхов до Західної Європи. Боротьба з ятвягами, почата ще за Володимира Великого /вправа в 983р./ і Ярослава Мудрого /1038р./, тривала до 1278-1283 р., коли то послі воєнних вправ польського князя Лешка Чорного зникают вони з хронік і літописув.

Роки володіння князя Данила то якраз період найбуольш інтенсивнєї боротьби з тим балтійським племеном. В 1227 рокові ятвяги нищилі околіці Берестя, алі були розбиті, поміж Берестьом і Володимиром, вуйськамі Данила і Василька. Наступна, зазначена в Галицько-Волинському літописові, вуйна одбулася в 1248 р. і тым разом ятвяги напали на Берестейшину, накіровуючися на Володимир. Там однак були розбиті, а їхне втикаюче вуйсько догнав Василько під самим Дорогичином. В битві, якая там одбулась, ятвяги зусім розбито і стратили вони "сорок князів" тобто представників їхньої аристократії. Ятвяги були загрозою і для польського Мазовща, тому тож бували спуольни вправи русько-польські. Найбуольша з іх одбулась в 1253 рокові, під командою Данила,

Василька і мазовецького князя Болеслава. Подобна выправа одбулася в 1256 рокові.

Були також приміри мирного спущення руських і ятвяльських володарів. Нп. в 1279 р., коли всюди панував голод, волинський князь Володимир Василькович вислав з Берестя до ятвяльських на продаж збуоже на лодках. Було вона, однак під Пултуском зробоване поляками, а лодки затоплені. Послі остаточного розгрому ятвяльських поляками, частина з тих, які пережили, поселилась під Гродном, а невелика група теж правдоподібно під Дорогичином.

Ще за життя Данила /вмер в 1264 р./, Дорогичин з Мельником припав його наймолодшому синові Іварнові, якого володів Белзом і Червонськими Городами, маючи столицю в Холмі. Послі смерті Іварна /1269р./ його наділ переняв Лев Данилович. В 1274 р. литовський князь Трайден, попередній союзник Льва, напав на Дорогичин і здобувши його в день Пасхи вимордовав населене. Зачало тое вуйну, яку литовці здецидували програмою, а Лев здобув навіть їхню столицю - Новгородок.

В 1282 р. Белз, Червень, Холм і Дорогичин з Мельником Лев переказав у володіннє своєму синові Юрійові. Юрій ставався розширити свою владу і на другу частину Берестейщини. Тому теж в 1288 рокові вислав до свого дядька, волинського князя Володимира Васильковича /1270-1289/ посольство з словами: "муй батько сказав, що забираєсі городи, які міні дав - Белз, Червень і Холм, а міні каже володіти в Дорогичині і Мельникові. Дай міні, господине, Берестя, вуон доповнити мої волости". Однак Володимира був однак негативний, бо обіцяв вуон Бересте своєму двоюрідному братові, Мстиславовичові Даниловичові. Юрій однак з своїх плянів не зреzyгнував і в 1289 р., зараз послі смерті Володимира, з намови своїх молодих боярів і берестейських міщан, спробував силово "доповнити свої волости". Вдалося ім випередити Мстислава і поставити свої залоги в Берестові, Більськові і Каменціві. Мстислав теж не мів наміру резигнувати з належних йому земель і загрозивши вузваньом татарам, примусив Юрія і Льва oddати Бересте з пудпорадкованими йому городами, самих берестян караючи новим податком.

Мстислав помер в 1292 р., Лев в 1301, і Юрій остався єдиним володарем Галицько-Волинської держави - в роках 1301-1315. Його наступниками були два сини - Андрій і Лев /1315-1323/. Останнім володарем

Галицько-Волинської Руси був Болеслав Юрій /вмер в 1340 р./. Найправдоподібній під кунець його володіння берестейщина /як Дорогичин, так і Бересте/ була завойована Литвою і включена до її державного організму.

Разом з умовоцівальнем руської державної організації, на землях Берестейщини почали поєстивати сильно оборонні городи /гради/, які поруч своїх мілітарних функцій, виконували теж роль осадничих осередків.

Безспорно найстарішим городом було Бересте, про яке згадується вже під 1019 роком. Існував вже той город в X ст. і виконував роль оборонного пункту перед Ятвяльськими і Мазовієм. Довгі час був теж політичним осередком для земель над Бугом і Нарвом. Був теж важливим пунктом на бужанському гандльовому шляхові. З Галицько-Волинського літопису дознаємося, що Володимир Василькович збудував в тому городі каменну вежу, подобну до захованої в Каменціві. Була вона, на жаль, знищена в XIX ст., в часі будови російською армією "Брестской крепості".

Другим щодо значення городом Берестейщини був Дорогичин /в X-XIII ст. писалося Дорогичин/, якого окреслюється на XI ст. Подо-

бно як Бересте, лежав вони на барво важному торговому шляхові. Буг, через Прип'ять і систему переволок через вододілилучив Дніпро з Висловом. Дякуючи тому шляхові можна було вести широку торгову обміну між Київом, Волинею, Галицькою землею і Польщею, а також Західною Європою. Предметом торгу було передусім волинське збузже, галицька сувор, каменни праслиці, а навіть товари з Візантії. Проведений в Дорогичині в 50-х роках археологічні досліди дозволили окреслити його роль як торгової факторії Київа і Галича. Про насильницький торговий рух на бужанському шляхові свідчать хоч би чисельні пільмоны з олова до звичаю тварин, знайдені в Дорогичині /коло 3 тис. штук/ і в Берестеві. Є то переусім руські пільмоны з князівськими знаками, а також з Західної Європи. - Надренія, Венеція.

Важне значення в економічному житті Дорогичина міло ремесло. Найбільшу роль одігравало гончарство, яке виготовило специфічні - "дорогичинські" - тип глиняної посудин, а також ковальство і оброблення кости. Загально число ремесличих спеціальністей, які виступали в тогодишніх руських містах, обчислюється на сорок.

З огляду на своє політичне і мілітарне значення, Дорогичин був місцем частого перебування князів, для яких були збудовані спеціальні будинки - осталися посліді їхній полівани пішти, з яких улюблена була пудлога. Послі 1242 р. князь Данило збудував тут "прекрасну церкву Св. Богородиці", в яку коронувався в 1253 роках. Про високу культуру жителів Дорогичина засвідчує вмільність писання, якою володіли також низки верстви його населення. Документом того є знайдена на території пригородової осади костянтина колодка ножа з ХІІ ст., на якому вирізано руські написи: "Смок нож а иже и украде проклят Богом", тобто - нуож біка, а той хто його вкраде буде прокляти Богом.

Поміж Дорогичином і Берестечком збудовано оборонний город Мельник. В мельницькій церкві Богородиці знаходилася загально канонізована ікона Спаса /Преображення Господнього/, перед якою молився м. ін. князь Данило, обіцяючи богато її прикрасити.

Найбільш на південній височинінніми городами Берестейщини були Більськ і Сарах /Сураж/. Візна, яку південно-західній князь Владислав отдав руським князям в 1144 р. за вуйськову допомогу, до Берестейщини довго не належала.

Більськ, про якого Галицько-Волинські літописи згадують під 1253 р. засновані був найправдоподібній в XI-XII ст., як один з городів, які мілі бороніти руських земель перед ятвягами. В Гал.-Вол. літописові згадується, що князь Володимир Василькович обдарував більській церкви іконами і богослужбовими книгами.

Між Більськом і Дорогичином маємо ще город Бранськ, але нема про його згадок в тогодишніх літописах.

Городом збудованим найпізній - Володимиром Васильковичом в 1276 - був Каменець над річкою Лосною /Лісною/, посеред незаселених пустырю. Збудовано в йому круглу вежу висотою 17 сажнів, якій зрештою стоїть і тепер.

Описані тут городи то туолькі найважніші - інформації про які можемо знайти в літописах. Обок їх, на території колишньої Берестейщини можемо знайти іншого городища з тагого часу, не згадуваних в писаних документах - хоч би в Нарві, Гатьках, Бужиськах і іншіх, розкинніх по обох сторонах Буга.

Писане в Більськові в 1984 рокові